

ଜାତୀୟତାର ମାନ୍ଦ୍ରିକ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ

ଡ. ସୁଶ୍ରୀ ସଂଗୀତା ସ୍ୱାଇଁ

ଅରଡ଼ ବଜାର, ବାଲେଶ୍ୱର

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗର କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ଜନମାନସରେ ଏକ ଅନିର୍ବାଣ ଦୀପଶିଖା । ଉତ୍କଳ ଜାତୀୟତାର ସେ ମାନ୍ଦ୍ରିକ ସ୍ରଷ୍ଟା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରଜ୍ଞା, ବିଚାର, କର୍ମ, ଓ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ତର୍ଜମା କରିବା

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ : ଜାତୀୟତା, ଅସ୍ଥିତା, ମନ୍ଦ୍ରଶକ୍ତି, ଜାତିପ୍ରେମ

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜନ୍ମ, ଜୀବନୀ

ନବଉତ୍କଳର ଜାଗୃତି ପୁରୁଷ ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଅସ୍ଥିତାର ପ୍ରବାଦ ନିର୍ମାତା ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜନ୍ମ ହୁଏ ୧୮୪୮ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ୨୮ ତାରିଖରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ସତ୍ୟଭାମାପୁର ଗ୍ରାମରେ । ପିତା ରଘୁନାଥ ଚୌଧୁରୀ ଓ ମାତା ପାର୍ବତୀ ଦେବୀ । ମଧୁସୂଦନ କିଛି କାଳ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଶିକ୍ଷକତା କଲେ । ବି.ଏ. ପାସ୍ ପରେ କଲିକତାରେ ଶିକ୍ଷକତା ପୁଣି ଓକିଲାତି ପାସ୍ ପରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଆଇନ ଅଧ୍ୟାପକ ହେଲେ । ମଧୁସୂଦନ ଉତ୍କଳ ର ପ୍ରଥମ ଗ୍ରାନ୍ଥୁଏଟ, ପ୍ରଥମ ଏମା ଏ। , ପ୍ରଥମ ଓକିଲ, ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାରେ ପ୍ରଥମ ଭାରତୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ନାମ ଗୋବିନ୍ଦବଲ୍ଲଭ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ହିନ୍ଦୁ ଥିଲେ ପରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଗୋବିନ୍ଦ ବଲ୍ଲଭରୁ ମଧୁସୂଦନ ହେଲେ । ଉତ୍କଳର ବହୁ

ଅଞ୍ଚଳ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ମିଶି କି ରହିଥିଲା । କେବଳ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଉତ୍କଳ ଥିଲା । ଏହା ଦେଖି ସେ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ୧୯୦୩ରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପକଳାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଉତ୍କଳ ଟାନେରୀ ଜୋତା କାରଖାନା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନ :-

ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଚେତନାକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିବାରେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କବିତାରେ ଜାତୀୟତାର ବାଣୀ ଗୁଞ୍ଜରିତ ହୋଇଥିଲା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା ସଂକଳନ “ଜାତୀୟଗୀତ”ରେ ୧୯୧୪ ରୁ ୧୯୧୫ ମଧ୍ୟରେ ମୋଟ ସାତଟି କବିତା ପ୍ରକାଶିତ । ମୁକୁର ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏହି ସଂକଳନ ସମ୍ପାଦିତ । ପରିମାଣାତ୍ମକ ଦିଗରୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା ମାତ୍ର ସାତଟି କିନ୍ତୁ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରଭାବ ଦିଗରୁ

ତାହାର ଆବେଦନ ଅସୁମାରୀ। ଜାତୀୟ କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଦେଶଭକ୍ତିର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ। ସେ ଥିଲେ ବିପ୍ଳବୀ କବି ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଖାଣ୍ଟି ଉତ୍କଳାୟତା ବାରି ହୋଇ ପଡ଼େ। ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜାତୀୟତାଧର୍ମୀ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି – ଜଣାଣ, ଉତ୍କଳସନ୍ତାନ, ଜନନୀର ଉକ୍ତି, ସନ୍ତାନର ଉକ୍ତି, ସମ୍ମିଳନୀ, ଜାତି ଇତିହାସ ଆଦି କବିତା।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତାରେ ଜାତୀୟତା

ପ୍ରଥମ କବିତା ‘ଜଣାଣ’ରେ କବି ପରାଧର୍ମେ ଜୀବନର ମନ୍ତ୍ର ଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ଦ୍ଵିତୀୟ କବିତାରେ ଉତ୍କଳର ଅତୀତ ଗୌରବମୟ କାହାଣୀ ଉଦ୍ଘାପନ କରି ଉତ୍କଳସନ୍ତାନ ମାନଙ୍କର ସ୍ଥାଣୁତା ଏବଂ ଜତତାକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି। ସେହିପରି ତତ୍କାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ତୋଷମଦ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କବିଙ୍କୁ ମର୍ମାହତ କରିଛି। କବି ତୋଷମାଦକାରୀଙ୍କୁ କୁକୁର ପ୍ରକୃତି ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି ପ୍ରତିଟି ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଏଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିବାକୁ କହିଛନ୍ତି। ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମି ପ୍ରତି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସ୍ନେହଭାବର ନିଦର୍ଶନ ହେଉଛି ଜନନୀର ଉକ୍ତି କବିତା।

‘ସନ୍ତାନର ଉକ୍ତି’ କବିତାରେ କବି ଛିନ୍ନ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଜନନୀର ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି। ଯଦି ସମସ୍ତେ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ ମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଏକ ସ୍ଵରରେ ମାଙ୍କୁ ଡାକିବେ ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ମାତୃଭୂମି ମା ସମସ୍ତ ଅଭିମାନ ଛାଡ଼ି ଫେରିଆସିବେ।

‘ସମ୍ମିଳନୀ’ କବିତାରେ କବି ନିଜ ଦେଶ ଭକ୍ତିର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି। ମୁର୍ଖୁଷୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ ଏହି କବିତା ସବୁ ରଚିତ। ସ୍ଵାଧୀନତେତା କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ନିର୍ଗତ କବିତା ସବୁ ଏକ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତୀୟବାଦୀ କବିତା। ସ୍ଵଳ୍ପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏପରି କବିତା ସାହିତ୍ୟରେ

ବିରଳ।

‘ଜନନୀର ଉକ୍ତି’ କବିତାଟି ଶ୍ରୀ ଛଦ୍ମ ନାମରେ ମୁକୁର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ। ମଧୁସୂଦନ ଲେଖିଥିବା କବିତାରୁ କେତୋଟି ପଂକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ। କବିଙ୍କ ଉକ୍ତି :

“ତୋ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ /ଜୟ କରିଥିଲେ ଗଙ୍ଗାଠାରୁ
ଗୋଦାବରୀ / ତାଙ୍କରି ଔରସେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ତୁହି କେଉଁ
ଗୁଣେ ତାଙ୍କୁ ସରି ?” (ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ)

ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ପଂକ୍ତିରୁ ଜାତୀୟତାର ପରିଚୟ ମିଳିପାରେ :-

“ଜାତି ନନ୍ଦିଘୋଷ / ଚଳିବକି ଭାଇ / ସ୍ଵାର୍ଥକୁ ସାରଥୀ
କଲେ / ଟାଣେ କିରେ ଗାଡ଼ି /ଦାନାର ତୋବାଡା /ଘୋଡ଼ା
ମୁହେଁ ବନ୍ଧା ଥିଲେ।” (ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ)

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ଜାତୀୟତାବାଦ, ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ର, ଜାତୀୟ ଅସ୍ଥିତା ଓ ଜାତୀୟ ସମୃଦ୍ଧିର ଭୂରିଭୂରି ନିଦର୍ଶନ ରହିଛି। କବିତା ରୋମାଣ୍ଟିକ ଉତ୍ସୁକତାକୁ ପରିହାର କରି ଜାତୀୟତା ମନ୍ତ୍ରରେ ମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଛି। ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ କଳାତ୍ମକ। ଜାତୀୟ ଜୀବନ, ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା, ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ, ଦେଶମିଶ୍ରଣ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ସେ ଅନେକ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ। ପରିମାଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା ସଂଖ୍ୟା କମ୍ ମାତ୍ର ସେସବୁ କବିତାରେ ଜାତୀୟତାର ସ୍ଵର ଅନୁରଣିତ। ତାଙ୍କର “ଜାତୀୟ ଗୀତ ଛଅ ଗୋଟି କବିତାର ମନୋଜ୍ଞ ସଂକଳନ। ଯାହା ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ପାଇଁ ରଚିତ।

“ଜାତି ପ୍ରେମ ବହ୍ନି/ ପ୍ରଜ୍ଵଳିତ କର / ସ୍ଵାର୍ଥ କୁ ଦିଅ
ଆଦୁତି / ସ୍ଵାର୍ଥମେଧ ଯଜ୍ଞ /ଚାରିଆଡେ ନାଚ ଛାତିକୁ
ମିଶାଇ ଛାଡ଼ି।”

ମଧୁସୂଦନ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳକୁ ଜନନୀ ଭାବରେ ଭାବରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ। ସେ ଅନୁଭବ କଲେ

ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଦେଶପ୍ରୀତିର ଅଭାବ ତେଣୁ ସେ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ କବିତାରେ କହିଛନ୍ତି, “ତୁ ମନେ /ଭାବିଛୁ ତୋଷମଦ କରି / ବଢ଼ାଇବୁ ଜାତି ମାନ /ତୋଷାମଦିଆର କୁକୁର ପ୍ରକୃତି /ଅଇଁଠା ପତ୍ର ରେ ଧ୍ୟାନ। ସତ୍ୟବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ଜାତୀୟତା ପାଇଁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା ଓ ବନ୍ଧୁତା ଯେ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ଥିଲା ଏହା ଅନସ୍ମାକାର୍ଯ୍ୟ।

ଅନେକ ସାଧାରଣ ଲୋକବଚନର ପ୍ରଲେପ ଦେଇ ମହାନ ସତ୍ୟକୁ ଉଦ୍ଘାପନ କରିଛନ୍ତି ମଧୁସୂଦନ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇ ପାରେ ଯଥା, “ଗୋଦର ଗୋଡ଼ରେ ମାଉଁସ ଲାଗିଲେ ଦେହର କି ଶୁଭ ଗଣି। ଶାଗୁଣା ବିଲୁଆ ଚିକିତ୍ସକ ହେଲେ ଶବ କି ପାଇବ ପ୍ରାଣ।”

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜାତୀୟତାବୋଧକ ଅଭିଭାଷଣ ର କିୟଦଂଶ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ। “ମାତୃଭୂମି ଉତ୍କଳ ଦେହରେ ଆତ୍ମା ରହିଛି/ ମା ଉତ୍କଳ ର କ୍ରୋଡ଼ରେ ଚକ୍ଷୁବୁଜି ଥରେ / ପ୍ରାର୍ଥନା କର ହୃଦୟ ରେ ଜନ୍ମଭୂମି ର ପିତୃଳା ଆପେ ଜାଗ୍ରତ ହେବ। (୧୩ଶ ଅଧିବେଶନ, ୦୩/୦୩/୧୯୧୮ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିଭାଷଣ)

୧୯୦୩ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପରେ ୧୯୦୭ ମସିହାରେ ମଧୁସୂଦନ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାତ୍ରା କଲେ। ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ବ୍ରିଟିଶ ଜନସାଧାରଣ ଓ ରାଜନେତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଏକତ୍ରିକରଣ ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଅବଗତ କରାଇବା।

୧୯୨୮ ମସିହାରେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଙ୍କୁ ଏକ ଶାସନାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ ସାଇମନ କମିଶନକୁ ସୁପାରିଶ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ମଧୁସୂଦନ ତାଙ୍କ ଦାୟାଦୃହୀନ ମଦ୍ୟପ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦୁଇ କନ୍ୟାକୁ ନିଜ କନ୍ୟା ଭଳି ପାଳନ କରିଥିଲେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ଶୈଳବାଳା ଦାସ। ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଅଭିଯୋଗକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ସେ “THE ORIYA” ନାମକ ଏକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ।

୧୯୩୬ ରେ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରପ୍ରଦେଶରେ ପରିଣତ ହେଲା କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମଧୁସୂଦନ ଆଉ ରହିଲେ ନାହିଁ।

ଦେଶ ଓ ଜାତିର ସ୍ୱାଭିମାନ ଯେଉଁଠି ଅବକ୍ଷୟମୁଖୀ ଓ ଅବହେଳିତ ହେବାର ଦେଖାଯାଇଛି ସେଠି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ। କବିତ୍ୱ ଯଶ ପାଇଁ ନୁହଁ ଜାତି ପାଇଁ ତାଙ୍କ ସର୍ଜନଶୀଳ ଅନୁଭୂତି ଅଭିପ୍ରେତ। ସ୍ଥୂଳତଃ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା ଆତ୍ମସୁଖବାଦୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଜାତିପ୍ରାଣ ଓଡ଼ିଆରେ ପରିଣତ କରିଦେବାର ମନ୍ତ୍ରଶକ୍ତି ପରି ଭୂମିକା ସମ୍ପାଦନ କରିଛି। କଥାରେ ଅଛି ମହାମାନବ ମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ନାହିଁ। ସେହିପରି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ତ୍ୟାଗ, ବଳିଦାନ, ଜାତୀୟପ୍ରୀତି, ଆମକୁ ମହାନ ସାଧକଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବାକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଛି। ମଧୁସୂଦନ ଜଣେ ଦୃଢ଼ତର ସ୍ୱାଭିମାନ ମଣିଷ ଥିଲେ, ଭାଙ୍ଗିଯିବେ ପଛେ ନଇଁବେ ନାହିଁ। ବାସ୍ତବରେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସ୍ୱାଭିମାନ ପୁରୁଷ, ମଉତମଣି ଆଦର୍ଶ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. ତ୍ରିପାଠୀ ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ବିଭାବନ ବୈଚିତ୍ର, ତୃତ୍ତି ପ୍ରକାଶନ, ୨୦୦୮
୨. ସାମଲ ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ, ରାଧାନାଥ ଓ ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପ୍ରକାଶନ, ୧୯୯୫
୩. ଜେନା ଜଗନ୍ନାଥ, ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରା, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ୧୯୯୪

□□□